

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРИФРАСТИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ TUN+ІНФІНІТИВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається сучасний статус перифрастичної конструкції з tun; здійснено аналіз інтерпретування перифрази сучасними граматиками та словниками; визначені особливості вживання даної конструкції (типи речень, час та спосіб) у стандартній мові, розмовному мовленні та німецьких діалектах і описані її основні функції (топікально-фокусна, вираження дуративності, прогресивності та хабітуальності, прородична, стилістична тощо).

Перифрастична конструкція tun+інфінітив за своїми структурними характеристиками відповідає синтаксичним аналітичним конструкціям, до яких належать модальні та модально-темпоральні конструкції. У її основі лежить поєднання фінитної форми дієслова tun та інфінітиву повнозначного дієслова. **Актуальність теми статті** обумовлена тим, що широко розповсюджена в побутовому розмовному мовленні конструкція tun+інфінітив є мало дослідженою у сучасному мовознавстві.

Предмет даної статті – перифрастична конструкція tun+інфінітив в сучасній німецькій мові. **Мета дослідження:** проаналізувати представлення даної описової конструкції у сучасних граматиках та довідниках, визначити її функції та визначити сферу вживання перифрази.

Використання tun-перифрази в стандартній мові вважається неможливим та некоректним, але в розмовному мовленні, в дитячому мовленні та в німецьких діалектах це явище знаходить широке застосування. Певний аналіз конструкції tun+інфінітив та її регіональних варіантів зроблено такими вченими як: А. Фішер (A. Fischer), В. Абрахам (W. Abraham), Дж. Ербен (J. Erben), Д. Штайн (D. Stein), Е. Хілл (E. Hill), Г.-В. Еромс (H.-W. Eroms), Е. Вайс (E. Weiss), Н. Ленгер (N. Langer), К. Шварц (Ch. Schwarz). Водночас, ця тема й досі залишається дослідженою доволі мало.

Конструкцію tun+інфінітив часто називають перифрастичною або перифразою, це дозволяє акцентувати увагу на її функціональній спрямованості як описової конкуруючої форми відмінювання дієслова. В. М. Жирмунський розглядає конструкцію також як "аналітичну форму" [1: 27]. Термін "аналітична" показує, що дане явище варто розглядати як номінативно цілісну одиницю, яка має бінарну семантичну і формальну структуру.

Описова конструкція tun+інфінітив вважається неправильною вже з XVIII ст. Вона виключається з нормованої мови як зайва, завдяки зусиллям німецьких граматистів-пуристів. До цього часу конструкція tun+інфінітив активно вживалась носіями мови. Граматики того часу вже не рекомендували використовувати ауксілярний tun. Поясненням цьому слугувало те, що так розмовляли лише простолюдини [2: 150].

У сучасних наукових граматиках негативне ставлення до конструкції tun+інфінітив зберігається. Свідченням тому є те, що в граматиках "Grundriß der deutschen Grammatik" von P. Eisenberg, "Grammatik der deutschen Sprache" von G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker, "Textgrammatik der deutschen Sprache" von H. Weinrichs, "Grundzüge einer deutschen Grammatik" von K. Heidolph, E. Fläming, W. Motsch конструкція tun+інфінітив взагалі не згадується.

Дев'ятий том словника Duden "Richtiges und gutes Deutsch" характеризує конструкцію на кшталт граматистів XVIII ст. Перифрастична конструкція представлена тут як неграматична і зайва з одним лише виключенням, коли інфінітив стоїть на першій позиції в реченні і бере на себе синтаксичну роль повнозначного дієслова. Перифраза з tun у такому випадку дефінується як коректна, тому що її поява може бути обґрунтована як синтаксично логічна:

1) Singen tut sie gern. Gesehen habe ich sie schon, aber kennen tue ich sie nicht [3: 892].

Tun-перифраза з інфінітивом у кінцевій позиції визначається як некоректна, оскільки участь tun граматично невиправдана і веде до зайвого розширення предикату. Вживання такого варіанту конструкції розглядається лише як розмовний варіант:

2) Ich tu bloß noch schnell die Blumen gießen [4: 16].

У граматиці "Deutsche Grammatik" von U. Engel знаходимо короткий опис вживання перифрази з tun. Він також допускає використання конструкції tun+інфінітив в стандартній мові лише з інфінітивом на першій позиції, а також з інфінітивом в кінці речення для вираження кон'юнктива. Ці синтаксичні форми слугують для виділення повнозначного дієслова. Інші варіанти, в яких tun стоїть перед інфінітивом, U. Engel відносить до дитячого та побутового мовлення [5: 476].

Словник "Wörterbuch der Sprachschwierigkeiten" von J. Dückert, G. Kempke вказує на можливість застосування *tun* в якості ауксілярного дієслова в розмовному мовленні (*das tue, täte ich mir gerne ansehen*), але також з топікалізованим наголошеним інфінітивом (*rechnen tut er gut, geschimpft hat er viel, aber zurpacken tat er nicht*) [6: 482]. На відміну від Duden, словник не дає перифрастичній конструкції оцінки, не називає її некоректною. Зроблено акцент на її вживанні в розмовній мові.

Більш детально конструкція *tun*+інфінітив розглядається в словнику "Illustriertes Lexikon der deutschen Umgangssprache" von H. Kürper. Тут можна знайти додаткову інформацію, яка стосується конструкції. За H. Kürper *tun* використовується в якості допоміжного дієслова в поєднанні з інфінітивом (*er tut gehen, tut schlafen, tut essen, tut arbeiten*). Конструкція дуже часто вживається в розмовному мовленні та служить для опису дієслівних форм (*geht, schläft, isst, arbeitet*), поширена в середньовісній німецькій мові, частіше з XV ст. [7: 2913]. Автор називає функцію *tun*-перифрази – служити для опису дієслівних форм. Крім того він вказує на застосування конструкції на ранніх етапах, на що в інших словниках не звертається увага. Крім того H. Kürper додає, що описова конструкція з *tun* зустрічається дуже часто. J. Dückert, G. Kempke, навпроти, вважають, що вона використовується лише рідко. Duden не відмічає частотності вживання конструкції. Але всі автори наголошують, що вживання *tun*+інфінітив обмежується розмовним мовленням.

Лінгвістичні дослідження конструкції *tun*+інфінітив такими вченими як Дж. Ербен (J. Erben), Д. Штайн (D. Stein), Н. Лангер (N. Langer), М. Ерб (M. Erb) мають переважно дескриптивний, ніж прескриптивний характер відносно вживання перифрази і посилаються в своїх розмірковуваннях більшою мірою на граматику і словники. Майже всі автори вказують, що застосування перифрази з *tun* в стандартній мові можливо лише в топікалізованій позиції інфінітиву. Н. Лангер (N. Langer) зазначає, що конструкція *tun*+інфінітив виступає в розмовному мовленні та в регіональних варіантах часто в наступних контекстах [8: 7]:

- 3) Buch tue ich für mein Leben gern lesen.
(топікалізований аккузатив-об'єкт)
- 4) Heute tue ich das ganze Buch durchlesen.
(топікалізована обставина)
- 5) Die Katze tut die Maus gleich fressen.
(емфаза)
- 6) Der Mann tut schon den ganzen Tag lang essen.
(дуративна семантика)
- 7) Die Frau tut jeden Tag einen Apfel essen.
(ітеративна семантика)

А. Фішер (A. Fischer), В. Абрахам (W. Abraham), Х.-В. Еромс (H.-W. Eroms), К. Шварц (Ch. Schwarz) досліджують вживання конструкції *tun*+інфінітив в німецьких діалектах.

Перифрастична конструкція *tun*+інфінітив зустрічається в головних і підрядних реченнях, в усіх основних типах речень (аффірмативних та негативних декларативних, імперативних і інтерrogативних реченнях). Що стосується використання *tun*+інфінітив в головних та підрядних реченнях, існують деякі дистрибутивні розбіжності між діалектами [9: 37]. Особливо виділяються північні нижньонімецькі діалекти, де *tun*-перифраза зустрічається майже виключно в підрядних реченнях.

А. Фішер (A. Fischer) вважає, що описова конструкція з *tun* зустрічається майже виключно в простих часах – презенсі та претериті, в поодиноких випадках в перфекті. Найчастіше *tun*+інфінітив вживається в презенс індикатив. Не так часто зустрічається конструкція в претерит індикатив, існують певні розбіжності у застосуванні цієї форми в німецьких діалектах. У південнонімецьких діалектах, де відбулося зникнення претериту, існування претеритальної *tun*-перифрази неможливе на противагу іншим діалектам [2: 139]. Дослідниця наводить наступну парадигму вживання ауксілярного *tun*:

Präsens Indikativ Aktiv	er tut schreiben
Präteritum Indikativ Aktiv	er tat schreiben
(Perfekt Indikativ Aktiv)	(er hat schreiben getan / tun)
(Futurum Indikativ Aktiv)	(er wird schreiben tun)
(Präsens Konjunktiv Aktiv)	(er tue schreiben)
Präteritum Konjunktiv Aktiv	er täte schreiben
(Präteritum Konjunktiv Passiv)	(er täte geschrieben werden)
Imperativ	Tu schreiben!

(Рідко вживані форми стоять в дужках [2: 144]).

Окреслюючи функції конструкції *tun*+інфінітив, однією з головних функцій варто вважати наголошення певних елементів в реченні. З допомогою *tun*-перифрази інфінітивна дієслівна форма повнозначного дієслова може бути топікалізована, що тягне за собою особливе наголошення. При цьому компонент, який не є підметом, ставиться перед фінітним дієсловом, і це фокусує його особливим чином:

8) Rauchen zum Beispiel tat er auch nicht. Angeln tut er [10: 47].

Крім того ця топікально-фокусна функція перифрази характерна для речень з опозицією:

9) Schreiben tue ich, nicht lesen [9: 41].

І навпаки, завдяки ауксілярному *tun* інфінітив повнозначного дієслова може досягнути рема-позиції:

10) I tua di scho di ganze Zeit net erreiche. [9: 41]

Крім того з *tun* може бути утворена дієслівна конструкція з декількома інфінітивами:

11) Wir tun heute noch säen, pflügen und füttern. [11: 126]

Л. Айхінгер (L. Eichinger) також вказує на те, що *tun*-перифраза з'являється в контекстах, в яких дія повинна бути суттєво виділена рематично [12: 166]. Вживання конструкції *tun+інфінітив* згідно В. Абрахама (W. Abraham), А. Фішера (A. Fischer) забезпечує акцентування повнозначного дієслова на першій позиції в реченні, або на рема позиції в кінці речення [9: 41]. Про виділення повнозначного дієслова в топікалізованому емпатичному положенні в реченні зазначав Дж. Ербен (J. Erben) вже в 1969 р. [10: 49].

Наступна функція конструкції *tun+інфінітив* – вираження дуративності:

12) Der tut Holz hacken [9: 39], прогресивного аспекту та хабітуальності:

13) Andere Männer tun Briefmarken sammeln oder Münzen [9: 39].

Тобто *tun* вносить видовий відтінок тривалості або сталості дії, використовується для вираження звичної дії.

Ще одна можлива функція перифрастичної конструкції – просодична. В. Абрахам (W. Abraham) та А. Фішер (A. Fischer) наголошують, що це твердження повинно ще бути перевірено та досліджено. Йдеться про те, що *tun* слугує, можливо, не забезпеченню певної позиції в реченні, а дактилічній та трохеїчній просодичній речення [9: 42]. Проте обидва вчені відмічають, що стосовно цієї функції йдеться лише про припущення, яке потребує подальшого підтвердження.

Наступна функція конструкції *tun+інфінітив* – запобігання вживання флексованих форм повнозначного дієслова, невдалих складових структур, ритмічно складних форм і розриву сталих сполучень. А. Фішер (A. Fischer) називає все вище назване "економічним засобом утворення" [2: 147]. Тому перифрастичній конструкції з *tun* надається перевага порівняно з іншими варіантами. Очевидним є те, що ауксілярний *tun* вживається в цих випадках, але сумнівним здається, чи є конструкція насправді більш "економічною" ніж інші варіанти.

Серед функцій *tun*-перифрази варто назвати також використання конструкції в якості стилістичного засобу. Оскільки ця аналітична форма визнається в стандартній мові некоректною та неграматичною, то цільовим використанням її можна досягти потрібного ефекту, наприклад, для передавання просторіччя, дитячого мовлення або певного діалекту.

Конструкція *tun+інфінітив* використовується крім того для зменшення категоричності прохання або вимоги, щоб придати імперативному висловлюванню ввічливого відтінку:

14) Stehen Sie auf! Tun Sie aufstehen!

15) Dun der Kaffee jet stark maache! ("nimm etwas mehr Bohnen", Köln) [10: 51]

Таким чином, перифрастичній конструкції *tun+інфінітив* притаманні такі функції як: топікально-фокусна, просодична, стилістична, вираження дуративності, прогресивності, хабітуальності тощо. Підсумовуючи вище назване, варто зазначити, що функції ауксілярного *tun* проявляються на всіх рівнях – морфологічному, синтаксичному та семантично-прагматичному. Поліфункціональність *tun*-перифрази свідчить про багатоаспектність цієї конструкції. Її можна зустріти в граматичній системі там, де виникають лакуни. Особливий статус *tun* пояснюється факультативністю цього мовного засобу, він є лише опціональним засобом субституції та конкурує з іншими, більш спеціалізованими мовними конструкціями цієї ж категорії (зокрема, щодо умовного способу, то конструкція з *tun* протиставляється *würde-Form*, яка сьогодні широко визнається в стандартній мові та є інтегрованою в мовну систему внаслідок повної граматикалізації ауксілярного дієслова *werden*). Допоміжне дієслово *tun* слугує опису функціональних категорій часу та способу (аналітичний презенс та претерит, аналітичний кон'юнктив). На відміну від інших ауксілярних дієслів, *tun* є стилістично маркованим, виступає як зразок розмовного та дитячого мовлення і служить регіональній та соціальній ідентифікації. **Перспективи подальших досліджень** полягають у детальному вивченні окремих функцій *tun*-перифрази (наприклад, просодичної), аналізі вживання конструкції в окремих німецьких діалектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. – М : Высш. школа, 1965. – 408 с.
2. Fischer A. Diachronie und Synchronie von auxiliarem tun im Deutsch. / A. Fischer // Zur Verbmorphologie germanischer Sprachen / S. Watts, J. West, H.-J. Solms. – Tübingen : Niemeyer. – S. 137–154.

3. Duden : Richtiges und gutes Deutsch. Band 9, [6.Aufl.]. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2007. – 1053 S.
4. Schwarz Ch. Die tun-Periphrase im Deutschen. Zur Erlangung des akademischen Grades des Magister Artium / Ch. Schwarz. – Ludwig-Maximilians-Universität : München, 2004. – 170 S.
5. Engel U. Deutsche Grammatik [3. Aufl.] / U. Engel. – Heidelberg, 1996. – 476 S.
6. Dücker J., Kempcke G. Wörterbuch der Sprachschwierigkeiten. Zweifelsfälle, Normen und Varianten im gegenwärtigen deutschen Sprachgebrauch / J. Dücker, G. Kempcke. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1984. – 456 S.
7. Küpper H. Illustriertes Lexikon der deutschen Umgangssprache. Band 8 / H. Küpper. – Stuttgart : Klett, 1984. – 3398 S.
8. Langer N. Linguistic Purism in Action. How auxiliary tun was stigmatized in Early New High German / N. Langer. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2001. – 284 p.
9. Abraham W., Fischer A. Das grammatische Optimierungsszenario von TUN als Hilfsverb / W. Abraham, A. Fischer // Deutsche Grammatik. – Thema in Variationen. Festschrift für Hans Werner Eroms zum 60. Geburtstag / K. Donhausen, L. Eichinger. – Heidelberg : Winter, 1998. – S. 35–47.
10. Erben J. Tun als Hilfsverb im heutigen Deutsch / J. Erben // Festschrift für Hugo Moser / U. Engel, P. Grebe, H. Rupp. – Düsseldorf : Schwann, 1969. – S. 46–52.
11. Eroms H.-W. Indikativische periphrastische Formen mit DOA im Bairischen als Beispiel für latente und virulente syntaktische Regeln / H.-W. Eroms // Beiträge zur Bairischen und Ostfränkischen Dialektologie / P. Wiesinger. – Göppingen : Kümmerle, 1984. – S. 123–135.
12. Eichinger L. Allen EIN Deutsch – jedem SEIN Deutsch. Wie man mit Varianten umgeht / L. Eichinger // Wierlacher A. et.al. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache / A. Wierlacher et.al. – München : iudicium, 1997. – S. 159–173.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Фахурдинова М. А. Особенности функционирования перифрастической конструкции *tun*+инфинитив в современном немецком языке.

*В статье рассматривается современный статус перифрастической конструкции с *tun*; осуществлен анализ интерпретации перифразы современными грамматиками и словарями; определены особенности употребления данной конструкции (типы предложений, время и наклонение) в стандартном языке, разговорной речи и немецких диалектах; описаны ее основные функции (топикально-фокусная, выражение длительности, прогрессивности и привычности, просодическая, стилистическая и др.)*

Fakhurdinova M. A. The Functioning Peculiarities of the Periphrastic Construction *tun* + infinitive in Modern German.

*The article deals with the modern status of the periphrastic construction with *tun*; the interpretation of a periphrases by means of modern grammars and dictionaries is analyzed; the peculiarities of the use of the given construction (the types of sentences, tense and mood) in standard language, informal conversation and German dialects are specified; the basic functions of the construction (topical-focal, stylistic, the expression of duration, progressiveness and habituality etc.) are described..*